

Centraal Bureau
voor de Statistiek

Bevolkingstrends 2014

Leeftijd is meer dan een getal: subjectieve leeftijd en subjectieve levensverwachting onder Nederlandse ouderen

**A. Thijsen
S.B. Wieggersma
D.J.H. Deeg
F. Janssen
januari 2014**

A. Thijsen ¹⁾, S.B. Wiegersma ²⁾, D.J.H. Deeg ³⁾ en F. Janssen ⁴⁾⁵⁾

¹⁾ Research master studente Regional Studies: Spaces and Places, Analysis and Intervention, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen.

²⁾ Partoer, Fries bureau voor sociaal economische vraagstukken, Leeuwarden.

³⁾ Afdeling Epidemiologie en Biostatistiek, EMGO Institute for Health and Care Research, VU medisch centrum, Amsterdam.

⁴⁾ Population Research Centre, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen.

⁵⁾ FarmacoEpidemiologie en FarmacoEconomie, Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen.

Dit artikel beschrijft de volledige ervaring van het ouder worden en de rol van leeftijd en geslacht daarin. De twee concepten subjectieve leeftijd (afstand vanaf de geboorte) en subjectieve levensverwachting (afstand tot de dood) worden met elkaar gecombineerd en vergeleken.

1. Inleiding

In de twintigste eeuw hebben veel westerse landen te maken gehad met een toenemende veroudering van de bevolking en een stijgende levensverwachting. De maatschappelijke gevolgen van het ouder worden van de bevolking voor werkgelegenheid, sociale zekerheid, maatschappelijke welvaart, educatie en gezondheidszorg worden vaak genoemd (bijvoorbeeld Verenigde Naties, 2007). Minder vaak gaat het over de gevolgen voor het individu: hoe ervaren mensen het ouder worden, hoe kijken ouderen tegen hun langere levensverwachting aan, en waardoor wordt dit bepaald? Meer inzicht in de individuele perspectieven op het ouder worden kan echter waardevolle informatie opleveren over gezondheids- en pensioneringsgedrag, gebruik van gezondheidszorg en het welbevinden van ouderen (Mirowsky, 1999; Scott-Sheldon et al., 2010; van Solinge en Henkens, 2009; Ziegelmann, Lippke en Schwarzer, 2006).

In de huidige literatuur, worden twee perspectieven gebruikt om de individuele kijk op het ouder worden te onderzoeken. De eerste zienswijze ontstond in de jaren vijftig en legt de nadruk op het concept subjectieve leeftijd (Barak en Stern, 1986). De tweede, meer recente zienswijze beschrijft de individuele kijk op het ouder worden aan de hand van het begrip subjectieve levensverwachting (bijvoorbeeld Mirowsky, 1999).

1.1 Subjectieve leeftijd

Subjectieve leeftijd beschrijft hoe oud een persoon zich voelt en in welke leeftijdsgroep een persoon zichzelf positioneert (Kleinspehn-Ammerlahn, Kotter-Grülm en Smith, 2008; Barak en Stern, 1986). Men kijkt hierbij naar de tijd die is verlopen sinds de geboorte ('afstand vanaf de geboorte'). Onderzoek naar subjectieve leeftijd heeft zich voornamelijk beziggehouden met de studie van de achterliggende sociaal-demografische en gezondheidsgerelateerde factoren, zoals chronologische leeftijd, geslacht, etniciteit, burgerlijke staat, opleidingsniveau, werksituatie, pensioneringstatus, inkomen, sociaaleconomische status en zelfgerapporteerde gezondheid (Barak en Stern, 1986). Dit eerdere onderzoek liet zien dat subjectieve leeftijd verschilt over de levensloop (Galambos, Turner en Tilton-Weaver, 2005; Montepare en Lachman, 1989; Montepare, 2009). Gemiddeld genomen, schatten jongere mensen tot ongeveer 25 jaar zichzelf iets ouder in dan hun werkelijke leeftijd (Galambos et al., 2005). Vanaf het 25ste levensjaar, beschouwt men zichzelf jonger dan men werkelijk is. Dit verschil neemt toe met de leeftijd en kan oplopen tot 20 procent van de huidige leeftijd (Hubley en Russell, 2009; Rubin en Berntsen, 2006).

1.2 Subjectieve levensverwachting

Vanaf eind jaren negentig hebben onderzoekers ook meer aandacht voor de subjectieve levensverwachting. Subjectieve levensverwachting wordt berekend aan de hand van het verschil tussen de subjectieve levensduur en de huidige leeftijd. De definitie van subjectieve levensduur hierbij is *'de leeftijd tot waarop men verwacht te zullen leven'* (Mirowsky, 1999, blz. 968). Bij de subjectieve levensverwachting kijkt men naar de tijd die zal verlopen tot de dood ('afstand tot de dood'). Subjectieve levensverwachting wordt beschouwd als een betere indicator van sterfte dan de officiële (werkelijke) levensverwachting (Ross en Mirowsky, 2002; Scott-Sheldon et al., 2010). Subjectieve levensverwachting is vergelijkbaar met ervaren gezondheid in de zin dat een persoon een betere indicatie kan geven van zijn ervaren gezondheid of sterftেকans (Ross en Mirowsky, 2002). Subjectieve levensverwachting is grondig bestudeerd door middel van verschillende operationalisaties en in relatie tot vele determinanten, namelijk geslacht, gezondheid, gezondheidsgerelateerd gedrag, pensioneringsgedrag, sociaaleconomische status, familierelaties, persoonlijke netwerken, gevoel van regie en gezondheidsgerelateerde kwaliteit van het leven (Banks, Emmerson en Oldfield, 2004; Brouwer en van Exel, 2005; Lang en Carstensen, 2002; Mirowsky, 1997; Mirowsky en Ross, 2000; Ross en Mirowsky, 2002; van Solinge en Henkens, 2009; Ziegelmann et al., 2006). Eerder onderzoek toont aan dat met toenemende leeftijd de discrepantie tussen subjectieve en werkelijke levensverwachting stijgt (Mirowsky, 1999). Echter, het relatieve verschil blijft stabiel na de leeftijd van 40 jaar (Rubin en Berentsen, 2006).

1.3 Doel

De twee verschillende perspectieven en determinanten die in eerder onderzoek zijn gebruikt om de individuele ervaring van het ouder worden te analyseren, hebben tot tegengestelde uitkomsten geleid. Opmerkelijk is dat de zienswijzen niet in combinatie met elkaar zijn bestudeerd. Bovendien was er hierbij weinig aandacht voor de precieze rol van leeftijd en geslacht.

Het doel van dit onderzoek is het beschrijven van de volledige ervaring van het ouder worden en de rol van leeftijd en geslacht daarin. Daartoe worden de twee concepten van subjectieve leeftijd (afstand vanaf de geboorte) en subjectieve levensverwachting (afstand tot de dood) met elkaar gecombineerd en vergeleken.

2. Data en methode

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van gegevens van de Longitudinal Aging Study Amsterdam (LASA). LASA is een multidisciplinair, longitudinaal onderzoek naar oorzaken en gevolgen van veranderingen in autonomie en welbevinden in de ouder wordende bevolking (Huisman et al., 2011). De oorspronkelijke datacollectie van LASA bestaat uit individuele gegevens van Nederlandse ouderen van 55 tot 85 jaar uit drie regio's in Nederland, namelijk West (Amsterdam en omgeving), Noordoost (Zwolle en omgeving) en Zuid (Oss en omgeving). In 1992 werd de eerste waarnemingsronde gehouden. De tweede ronde was in

1992–1993. Vanaf de tweede ronde vindt de dataverzameling elke drie jaar plaats (Huisman et al, 2011). Voor het huidige onderzoek zijn de gegevens van de vierde dataverzameling (1998–1999) gebruikt, waaraan 2 076 respondenten in de leeftijd van 60 tot 91 hebben deelgenomen.

Voor informatie over de subjectieve leeftijd en de subjectieve resterende levensverwachting is de LASA-levenslijn gebruikt. Dat is een visueel analoge schaal die het leven van begin tot eind voorstelt, waarop een persoon zich positioneert met een antwoord op de vraag: *'Wilt u door het zetten van een kruisje op de lijn aangeven waar u zich op dit moment op uw levenslijn bevindt?'* De antwoorden zijn vervolgens omgerekend naar een score tussen de 0 en 1. Scores onder de 0.4 zijn weggelaten uit de analyse, omdat het de onderzoekers onwaarschijnlijk leek dat iemand van boven de 60 zich op deze manier op de levenslijn positioneert. Daarnaast zijn de vier uitschieters op de uiterste leeftijden niet in de analyse meegenomen, omdat dit een vertekend beeld van de leeftijdspatronen veroorzaakt. In totaal zijn de antwoorden van 1640 van de 2076 respondenten geanalyseerd.

De gegevens over de werkelijke leeftijd zijn afgeleid van de geboortedatum en de datum van het interview. Informatie over de actuariële resterende levensverwachting is verkregen uit de geslachtsspecifieke sterftetafels voor 1999 (CBS, 2012). Deze resterende levensverwachting van het CBS is weergegeven naar leeftijd op 31 december (bijvoorbeeld 62), maar heeft eigenlijk betrekking op personen met de exacte leeftijd op 31 december 1998 min een halfjaar op 1 januari 1999 (in dit voorbeeld 61,5) (Van der Meulen en Janssen, 2007). Omdat de gemiddelde interviewdatum dichtbij 1 januari 1999 ligt, hebben we aan de hand van de resterende actuariële levensverwachting op 1 januari 1999 voor twee opeenvolgende leeftijden (bijvoorbeeld 61,5 en 62,5 voor iemand met exacte leeftijd 61,8), de resterende actuariële levensverwachting voor de verschillende personen in de studie verkregen middels lineaire interpolatie.

De subjectieve leeftijd is bepaald door de score op de levenslijn te vermenigvuldigen met de geschatte totale individuele levensduur. Deze totale individuele levensduur is geschat door de werkelijke leeftijd op te tellen bij de actuariële resterende levensverwachting van die persoon. Subjectieve resterende levensverwachting is berekend door de werkelijke leeftijd te delen door de score van de levenslijn om zo de subjectieve totale levensduur te schatten. Vervolgens is de werkelijke leeftijd afgetrokken van de totale geschatte levensduur om zo tot de subjectieve levensverwachting te komen. Zie de bijlage voor een meer uitvoerigere beschrijving en illustratie van de schatting van deze twee maten.

De subjectieve maten werden met de objectieve maten vergeleken aan de hand van discrepantiescores.

Door de subjectieve leeftijd (SL) af te trekken van de werkelijke leeftijd (WL) is de WL-SL discrepantiescore berekend. Door de actuariële resterende levensverwachting (ARL) af te trekken van de subjectieve resterende levensverwachting (SRL) is de SRL-ARL discrepantiescore berekend.

Beide indicatoren, WL-SL discrepantiescore en SRL-ARL discrepantiescore, zijn statistisch getoetst voor het verschil tussen mannen en vrouwen door middel van de t-toets voor onafhankelijke steekproeven.

3. Resultaten

3.1 Kenmerken van de steekproef

Tabel 3.1.1 toont de steekproefkenmerken van dit onderzoek (N = 1 640). Van de respondenten is 765 man (46,6%) en 875 vrouw (53,4%). Het grootste deel is jonger dan 75 jaar (60,4%).

3.1.1 Steekproefkenmerken (totaal en per geslacht)

	Totaal	Mannen		Vrouwen		
	N = 1 640	100%	N = 765	46,6%	N = 875	53,4%
Leeftijd (N=1640)						
61–65 jaar	294	17,9%	152	19,9%	142	14,1%
66–70 jaar	372	22,7%	174	22,7%	198	22,5%
71–75 jaar	325	19,8%	144	18,8%	181	20,8%
76–80 jaar	253	15,4%	112	14,6%	141	16,9%
81–85 jaar	238	14,5%	110	14,5%	128	14,6%
86–90 jaar	158	9,6%	73	9,5%	85	11,1%

3.2 Verschil subjectieve leeftijd en werkelijke leeftijd

De gemiddelde werkelijke leeftijd (WL) van de respondenten is 73,80 jaar, terwijl de gemiddelde subjectieve leeftijd (SL) van de respondenten aanzienlijk lager is met 64,02 jaar. Voor mannen is de gemiddelde werkelijke leeftijd 73,53 jaar en ligt de gemiddelde subjectieve leeftijd met 64,02 jaar 9,51 jaar lager (Tabel 3.2.1). Voor vrouwen ligt de gemiddelde werkelijke leeftijd van 74,04 jaar 10,02 jaar hoger dan de gemiddelde subjectieve leeftijd van 64,02 jaar. De gemiddelde subjectieve leeftijd is gelijk voor beide geslachten.

Over het algemeen lijkt de gemiddelde WL-SL-discrepantiescore voor zowel mannen als vrouwen toe te nemen naar leeftijd. Eén-factor variantie-analyse laat inderdaad zien dat het gemiddelde van de WL-SL discrepantiescore statistisch significant toeneemt met leeftijd ($p = 0,000$). Over het algemeen laten vrouwen een hogere WL-SL-discrepantiescore zien dan mannen (zie tabel 3.2.1). Het verschil in de WL-SL-discrepantiescore tussen mannen en vrouwen is echter niet statistisch significant ($p = 0,353$).

Grafiek 3.2.2 geeft het leeftijds patroon van het verschil tussen subjectieve en werkelijke leeftijd voor zowel mannen als vrouwen in meer detail weer. De WL-SL-discrepantie neemt voor beide groepen met werkelijke leeftijd toe tot ongeveer 81 jaar, daarna fluctueren de trends en treedt er vanaf leeftijd 85 een daling op. Het verschil tussen werkelijke leeftijd en subjectieve leeftijd loopt voor vrouwen op tot 15,59 jaar (in de leeftijd 83 jaar) en voor mannen tot 17,32 jaar (in de leeftijd 85 jaar).

3.2.1 Het gemiddelde verschil tussen subjectief en werkelijke leeftijd, naar leeftijdsgroep, Nederlandse oudere mannen en vrouwen, 1998-1999

Werkelijke leeftijd (WL)	Gemiddelde subjectieve leeftijd (SL)	Gemiddelde WL-SL discrepantie
Mannen		
61-65 jaar	55,84	7,48
66-70 jaar	59,86	8,07
71-75 jaar	63,69	9,27
76-80 jaar	66,41	11,61
81-85 jaar	72,27	10,83
86-90 jaar	75,50	12,44
Totaal (gem. leeftijd = 73,53)	64,02	9,51
Vrouwen		
61-65 jaar	56,30	7,09
66-70 jaar	59,34	8,64
71-75 jaar	63,17	10,00
76-80 jaar	66,51	11,43
81-85 jaar	70,58	12,32
86-90 jaar	75,61	12,41
Totaal (gem. leeftijd = 74,04)	64,02	74,04

3.2.2 Het gemiddelde verschil tussen subjectieve en werkelijke leeftijd, naar leeftijd, Nederlandse oudere mannen en vrouwen, 1998-1999

Verskil tussen subjectieve en werkelijke leeftijd

— Vrouwen WL-SL Dcrepantie — Mannen WL-SL Dcrepantie — Mannen Subjectieve leeftijd — Vrouwen Subjectieve leeftijd

3.3 Verschil subjectieve levensverwachting en actuariële levensverwachting

Tabel 3.3.1 toont de subjectieve resterende levensverwachting (SRL) en actuariële resterende levensverwachting (ARL) van de respondenten en het gemiddelde verschil tussen de twee levensverwachtingen per leeftijdsgroep. De totale gemiddelde SRL-ARL-discrepantiescore is 16,02 jaar. Zowel de subjectieve resterende levensverwachting als de actuariële resterende levensverwachting is gemiddeld hoger voor vrouwen (SRL = 29,7 jaar; ARL = 12,8 jaar) dan voor mannen (SRL = 25,3 jaar; ARL = 10,3 jaar). Het verschil in de SRL-ARL-discrepantiescore tussen mannen (gemiddeld 14,95 jaar) en vrouwen (gemiddeld 16,96 jaar) is statistisch significant ($p = 0,047$). Zowel de actuariële levensverwachting als de subjectieve levensverwachting neemt met de leeftijd af. Over het algemeen vermindert SRL in mindere mate dan ARL waardoor de SRL-ARL-discrepantiescore statistisch significant toeneemt met leeftijd ($p = 0,021$).

3.3.1 Gemiddeld verschil tussen subjectieve en actuariële resterende levensverwachting, naar leeftijdsgroep, Nederlandse oudere mannen en vrouwen, 1998-1999

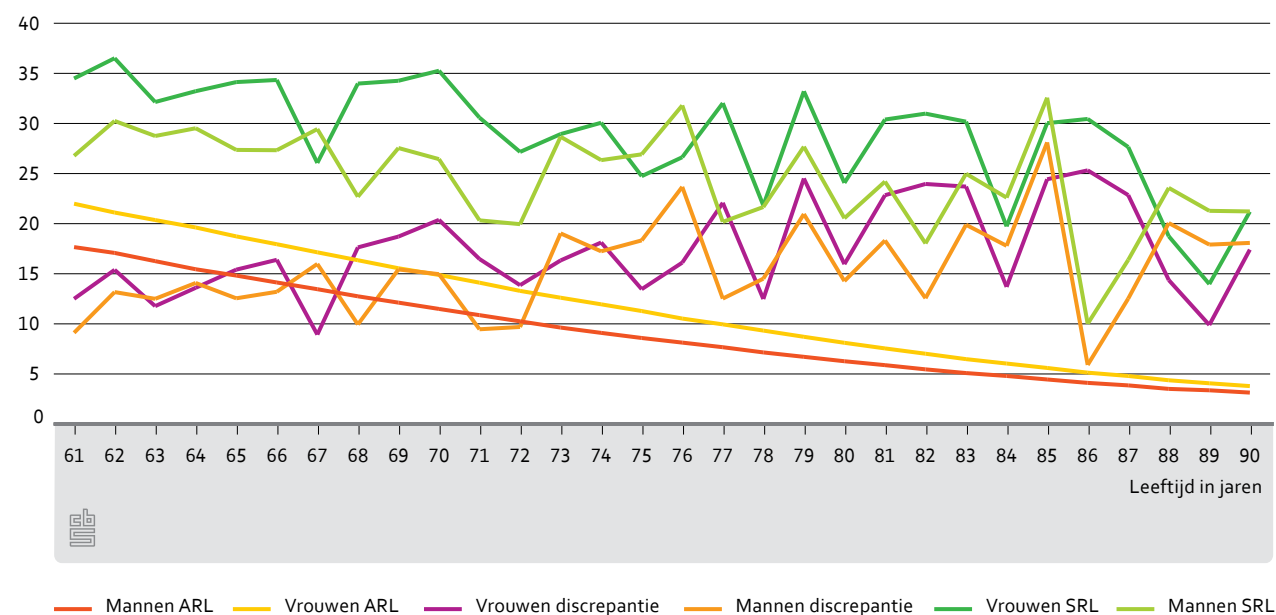
	Gemiddelde subjectieve resterende levensverwachting (SRL)	Gemiddelde actuariële resterende levensverwachting (ARL)	Gemiddelde SRL-ARL discrepantiescore
Leeftijd			
Mannen			
61-65 jaar	29,08	16,42	12,66
66-70 jaar	26,04	13,16	12,89
71-75 jaar	24,45	10,02	14,43
76-80 jaar	25,71	7,40	18,32
81-85 jaar	21,74	5,28	16,46
86-90 jaar	21,94	3,75	18,18
Totaal (gem. leeftijd = 73,53)	25,29	10,34	14,95
Vrouwen			
61-65 jaar	33,61	20,47	13,13
66-70 jaar	32,48	16,76	15,71
71-75 jaar	29,83	12,88	16,95
76-80 jaar	28,11	9,66	18,45
81-85 jaar	26,89	6,84	20,05
86-90 jaar	23,74	4,61	19,13
Totaal (gem. leeftijd = 74,04)	29,74	12,79	16,96

Het leeftijdspatroon in de SRL-ARL-discrepantiescore voor zowel mannen als vrouwen kan in meer detail worden waargenomen in grafiek 3.3.2. Voor zowel mannen als vrouwen neemt de discrepantie toe tot ongeveer leeftijd 85, waarna de trend fluctueert maar het meest weg heeft van een daling. Voor vrouwen loopt het verschil tussen subjectieve resterende levensverwachting en actuariële resterende levensverwachting op tot 25,32 jaar in de leeftijd 86 jaar, voor mannen wordt een maximaal verschil van 28,11 jaar bereikt in de leeftijd 85 jaar.

3.3.2 Gemiddeld verschil tussen subjectieve en actuariële resterende levensverwachting, naar leeftijd, Nederlandse oudere mannen en vrouwen, 1998-1999

Verskil tussen subjectieve en actuariële levensverwachting

4. Conclusies

In dit onderzoek was de gemiddelde werkelijke leeftijd (WL) van de respondenten 73,80 jaar, terwijl de gemiddelde subjectieve leeftijd (SL) van de respondenten 64,02 jaar bleek. Het verschil tussen SL en WL nam toe met leeftijd. Bovendien hadden vrouwen meer de neiging om hun leeftijd lager in te schatten dan mannen. Het verschil tussen geslacht gold ook voor de SRL-ARL-discrepantiescore waar vrouwen een hogere actuariële en subjectieve resterende levensverwachting (SRL = 29,7 jaar; ARL = 12,8 jaar) hadden dan mannen (SRL = 25,3 jaar; ARL = 10,3 jaar). Over het algemeen nam SRL in mindere mate af met de leeftijd dan ARL waardoor het gemiddelde verschil tussen SRL en ARL steeg met leeftijd.

Dit onderzoek combineert twee perspectieven van het ouder worden, namelijk subjectieve leeftijd (afstand vanaf de geboorte) en subjectieve resterende levensverwachting (afstand tot de dood). Beide perspectieven duiden op een discrepantie tussen waargenomen en werkelijke veroudering. Vanuit het eerste perspectief, afstand vanaf de geboorte, zagen mensen zich gemiddeld dichter bij hun geboorte dan hun werkelijke leeftijd. Deze resultaten waren in overeenstemming met eerder onderzoek, waarin werd vastgesteld dat bij een hogere leeftijd ouderen zichzelf jonger inschatten dan hun werkelijke leeftijd (Galambos et al., 2005; Hubley en Russell, 2009; Montepare en Lachman, 1989; Rubin en Berntsen, 2006). Deze discrepantie op oudere leeftijd tussen werkelijke en subjectieve leeftijd wordt in het algemeen beschouwd als een vorm van leeftijdsontkenning (Montepare en Lachman, 1989; Rubin en Berntsen, 2006), dat wil zeggen een manier voor oudere volwassenen om 'zich te distantiëren van het stigma ouder worden' (Montepare en Lachman, 1989, blz. 73). Veel oudere volwassenen verwerpen het label 'oudere' en neigen meer naar jeugdige zelfpercepties en/of leeftijdsidentiteiten (Westerhof en Barret, 2005). In het tweede perspectief, afstand tot de dood, schatten mensen zich verder verwijderd van de dood in dan hun actuariële resterende

levensverwachting. Deze resultaten ondersteunen de conclusies van Mirowsky (1999) dat, ondanks een afname in zowel SRL als ARL, het verschil tussen de twee stijgt door een snellere afname van ARL tegenover een stagnerende daling van SRL. Hoewel de twee perspectieven, subjectieve leeftijd en subjectieve levensverwachting, verschillen in hun benadering, geven ze beide een optimistische positionering in de levensloop weer.

Leeftijd speelt een belangrijke rol in subjectieve leeftijd en subjectieve levensverwachting. Als de leeftijd toeneemt, stijgt de discrepantie tussen subjectieve en werkelijke leeftijd. Daarnaast wordt de discrepantie tussen werkelijke en subjectieve resterende levensverwachting groter bij toenemende leeftijd. Uit eerdere studies was bekend dat de gemiddelde resterende levensverwachting afneemt met leeftijd. Dit gold ook voor subjectieve levensverwachting, waarbij iemand een resterende levensduur inschatte in verhouding tot familieleden of vrienden van dezelfde leeftijd (Brouwer en van Exel, 2005; Hurd en McGarry, 1995; Mirowsky, 1999). Mirowsky (1999, blz. 968) beweerde dat *'subjectieve levensverwachting het inzicht weergeeft dat de levensverwachting beperkter en korter wordt wanneer men ouder wordt'* echter SRL nam in mindere mate af met de leeftijd dan ARL. Een alternatieve verklaring volgens de auteur is dat mensen die langer leven ook al een langer gezond leven achter de rug hebben waardoor ze verwachten dat ze langer zullen leven. Dientengevolge stijgt het verschil tussen WL en SL met de leeftijd, zoals uit dit onderzoek bleek. Dit patroon van toenemende discrepantie bleek stabiel te zijn tot de leeftijd van 81, maar daarna fluctueerde de subjectieve leeftijd sterk. Drie eerdere studies hebben ook gekeken naar dit verschil tot op hoge leeftijd. Dat zijn studies uit respectievelijk Amerika (Montepare en Lachman, 1989), Denemarken (Rubin en Berntsen, 2006) en Canada (Hubley en Russel, 2009). Zij constateerden dat het verschil kon oplopen tot 20 jaar, terwijl bij ons het maximum verschil 17 jaar bedroeg. Rubin en Berntsen (2006) hebben nader onderzoek gedaan naar het verschil tot aan de leeftijd 97 jaar en zij toonden aan dat het relatieve verschil – berekend ten opzichte van chronologische leeftijd – niet toeneemt na de leeftijd van 40 jaar. Dit in tegenstelling tot onze bevindingen waarin het relatieve verschil weer toeneemt van 12 procent in de groep 60- tot 64-jarigen en 16 procent in de groep 85- tot 91-jarigen. Hier ligt een mogelijkheid tot nader onderzoek.

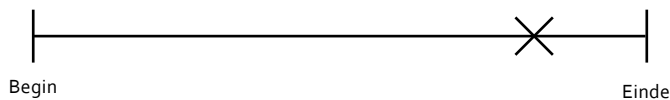
Naast leeftijd speelde geslacht een belangrijke rol. Over het algemeen hadden vrouwen een sterkere neiging om hun leeftijd lager in te schatten dan mannen. Vrouwen lieten ook een groter verschil zien tussen subjectieve en werkelijke leeftijd dan mannen. Bovendien hadden vrouwen zowel een hogere actuariële resterende levensverwachting als een subjectieve resterende levensverwachting in vergelijking met de andere sekse. Kijkend naar het gemiddelde verschil tussen deze maten, dan blijkt dat vrouwen hun resterende levensverwachting meer dan mannen overschatten. Dit is, opmerkelijk, in tegenstelling met de resultaten van eerdere studies (Brouwer en van Exel, 2005; Mirowsky, 1999) waarin mannen optimistischer bleken te zijn over hun afstand tot de dood. De verklaring hiervoor is voornamelijk onbekend en vraagt om nader onderzoek.

Al met al waren Nederlandse ouderen (tot ongeveer 81 jaar) optimistisch over hun leeftijd en hun resterende levensverwachting, waarbij vrouwen optimistischer waren dan mannen. Afgaande op deze resultaten lijken de gevolgen van veroudering op het individu dus mee te vallen.

Bijlage

De LASA-levenslijn is gebruikt om de twee perspectieven op leeftijd in deze studie te construeren: subjectieve leeftijd en subjectieve resterende levensverwachting. De deelnemers aan het onderzoek werden gevraagd om zichzelf te positioneren op een visueel analoge schaal die het leven van begin tot eind aangeeft. De vraag luidde: 'Wilt u door het zetten van een kruisje op de lijn aangeven waar u zich op dit moment op uw levenslijn bevindt?'

B1 Voorbeeld van een ingevulde LASA levenslijn, voor een man met een leeftijd van 61,61 jaar

Vervolgens zijn de subjectieve leeftijd en subjectieve resterende levensverwachting als volgt berekend. De antwoorden werden omgerekend naar een score tussen de 0 en 1. De positie van X werd bepaald door de lijn te schalen van 0 tot 1 en de exacte positie van X te meten op deze schaal. In dit voorbeeld is de score 0,812.

Subjectieve leeftijd

Om de waargenomen afstand vanaf de geboorte (subjectieve leeftijd) te kunnen berekenen, is aangenomen dat de totale individuele levensduur de optelsom van de werkelijke leeftijd en de actuariële resterende levensverwachting betreft. In bovenstaand voorbeeld is de geschatte totale individuele levensduur $61,61 + 18,36 = 79,97$ jaar. Vervolgens is de subjectieve leeftijd van de respondent berekend door de levenslijnscore te vermenigvuldigen met deze geschatte totale individuele levensduur. In dit voorbeeld is de subjectieve leeftijd van de man $79,97 * 0,812 = 64,94$ jaar.

Subjectieve resterende levensverwachting

De waargenomen afstand tot de dood (subjectieve resterende levensverwachting) is afgeleid van de LASA-levenslijnscore in twee stappen. Allereerst is de werkelijke leeftijd gedeeld door de levenslijnscore om zo de subjectieve totale levensduur te schatten. In dit voorbeeld is de geschatte subjectieve totale levensduur $61,61 / 0,812 = 75,87$ jaar. Vervolgens is de werkelijke leeftijd afgetrokken van deze geschatte subjectieve totale levensduur, wat resulteert in de subjectieve resterende levensverwachting. In dit voorbeeld is de subjectieve resterende levensverwachting van de man $75,87 - 61,61 = 14,26$ jaar.

Literatuur

Banks, J., C. Emmerson en Z. Oldfield, 2004, The sixth age: Not so brief lives: Longevity expectations and wellbeing in retirement. In: I. Stewart en R. Vaitilingam (red.). Seven ages

of man and woman: A look at the life in Britain in the second Elizabethan era. Economic and Social Research Council, Swindon.

Barak, B. en B. Stern, 1986, Subjective age correlates: A research note. *The Gerontologist*, (26)5, blz. 571–578.

Brouwer, W. B. F., en J. A. van Exel, 2005, Expectations regarding length and healthrelatedqualityof life: Some empirical findings. *Social Science en Medicine*, (61)5, blz. 1083–1094.

Centraal Bureau voor de Statistiek, 2012, Levensverwachting; geslacht en leeftijd, vanaf 1950 per jaar.

Beschikbaar via: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=3736oNED&D1=3&D2=a&D3=a&D4=49&VW=T> (laatst bezocht op 11 november 2012).

Galambos, N. L., P. K. Turner en L. C. Tilton-Weaver, 2005, Chronological and subjective age in emerging adulthood : The crossover effect. *Journal of Adolescent Research*, (20)5, blz. 538–556.

Huble, A. M. en L. B. Russell, 2009, Prediction of subjective age, desired age, and age satisfaction in older adults: Do some health dimensions contribute more than others? *International Journal of Behavioral Development*, (33)1, blz. 12–21.

Huisman, M., Poppelaars, J., van der Horst, M., Beekman, A., Brug, J., van Tilburg, T. en D. Deeg, 2011, Cohort Profile: The Longitudinal Aging Study Amsterdam. *International Journal of Epidemiology*, 40(4), blz. 868–876.

Hurd, M. D., en K. McGarry, 1995, Evaluation of the subjective probabilities of survival in the health and retirement study. *The Journal of Human Resources*, (30), blz. S268–S292.

Kleinspehn-Ammerlahn, A., D. Kotter-Grülm en J. Smith, 2008, Self-perceptions of aging : Do subjective age and satisfaction with aging change during old age? *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, (63)6, blz. P377–P385.

Lang, F. R. en L. L. Carstensen, 2002, Time counts: Future time perspective, goals, and social relationships. *Psychology en Aging*, (17)1, blz. 125–139.

LASA, 2003a, Longitudinal Aging Study Amsterdam: Index. Beschikbaar via: http://www.lasa-vu.nl/index_more.htm (laatst bezocht op 7 november 2012).

LASA, 2003b, Longitudinal Aging Study Amsterdam: Introductie. Beschikbaar via: <http://www.lasa-vu.nl/LASAINtroduction.htm> (laatst bezocht op 7 november 2012).

Mirowsky, J., 1997, Age, subjective life expectancy, and the sense of control: The horizon hypothesis. *Journal of Gerontology*, (52)3, blz. S125–S134.

Mirowsky, J., 1999, Subjective life expectancy in the US: Correspondence to actuarial estimates by age, sex and race. *Social Science en Medicine*, (49)7, blz. 967–979.

Mirowsky, J. en C. E. Ross, 2000, Socioeconomic status and subjective life expectancy. *Social Psychology Quarterly*, (63)2, blz. 133–151.

Montepare, J. M., 2009, Subjective age: Toward a guiding lifespan framework. *International Journal of Behavioral Development*, (33)1, blz. 42–46.

Montepare, J. M. en M. E. Lachman, 1989, 'You're only as old as you feel': Self-perceptions of age, fears of aging, and life satisfaction from adolescence to old age. *Psychology en Aging*, (4)1, blz. 73–78.

Ross, C. E. en J. Mirowsky, 2002, Family relationships, social support and subjective life expectancy. *Journal of Health and Social Behaviour*, (43)4, blz. 469–489.

Rubin, D. C. en D. Berntsen, 2006, People over forty feel 20% younger than their age: Subjective age across the lifespan. *Psychonomic Bulletin en Review*, (13)5, blz. 776–780.

Scott-Sheldon, L. A. J., M. P. Carey, P. A. Vanable en T. E. Senn, 2010, Subjective life expectancy and health behaviors among STD clinic patients. *American Journal of Health Behaviour*, (34)3, blz. 349–361.

United Nations, 2007, *World economic and social survey 2007: Development in an ageing world*. United Nations, New York.

Van der Meulen, A. en F. Janssen, 2007, Achtergronden en berekeningswijzen van CBS-overlevingstafels. *Bevolkingstrends*, (55)3, blz. 66–76.

Van Solinge, H. en K. Henkens, 2009, Living longer, working longer? The impact of subjective life expectancy on retirement intentions and behaviour. *European Journal of Public Health*, (20)1, blz. 47–51.

Westerhof, G. J. en A. E. Barret, 2005, Age identity and subjective well-being: A comparison of the United States and Germany. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, (60)3, blz. S129–S136.

Ziegelmann, J. P., S. Lippke en R. Schwarzer, 2006, Subjective residual life expectancy in health self-regulation. *Journal of Gerontology*, (61B)4, blz. P195–P201.

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
–	Nihil
–	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2013–2014	2013 tot en met 2014
2013/2014	Het gemiddelde over de jaren 2013 tot en met 2014
2013/'14	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2013 en eindigend in 2014
2011/'12–2013/'14	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2011/'12 tot en met 2013/'14

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2014.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.